

Yayın Geliş Tarihi: 2021-08-10

Yayın Onay Tarihi: 2022-04-21

DOI No: 10.35343/kosbed.981209

Hasan KÖSE •

Türkiye'nin AB'nin Serbest Ticaret Anlaşmalarına Uyumda Yaşadığı Sorunların ve Serbest Ticaret Anlaşması Politikası Farklılıklarının Üçüncü Ülke Pazarlarına Erişimine Etkisi*

Turkey's Problems in Compliance with EU's Free Trade Agreements and Free Trade Agreement Policy Differences' Effect on Turkey's Access to Third Country Markets

Özet

Avrupa Birliği (AB) ile Türkiye arasındaki 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'na göre Türkiye'nin AB'nin ortak ticaret politikasına uyum yükümlülüğü vardır. Bu uyum yükümlülüğüne rağmen Karar'da Türkiye'nin AB'nin serbest ticaret anlaşması (STA) yaptığı üçüncü ülkelerle eş zamanlı olarak anlaşma yapmasını düzenleyecek bir sistem öngörülmemiştir. Bu sistemsel eksiklik, Türkiye'nin AB'nin STA'larına uyumunda sorunlara yol açmaktadır. Bu sorunlar başta olmak üzere Türkiye ile AB'nin STA politikası farklılıkları, Türkiye'nin AB'nin STA'larını üstlenmesinde gecikmelere sebep olmakta dolayısıyla Türkiye'nin üçüncü ülke pazarlarına erişimini olumsuz etkilemektedir. Bu bağlamda bu çalışma, tarafların STA politikası farklılıkları ve Türkiye'nin AB'nin STA'larına uyumda karşılaştığı temel sorunları ortaya koyarak bu hususların Türkiye'nin üçüncü ülke pazarlarına erişimine etkisini incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Avrupa Birliği, Serbest Ticaret Anlaşmaları

Jel Kodları: F13, F14, F15

Abstract

According to the Decision No. 1/95 of the EC-Turkey Association Council between the European Union (EU) and Turkey, Turkey has an obligation to comply with the EU's common trade policy. Despite this compliance obligation, no system has been envisaged in the Decision that would undertake free trade agreements (FTA) concurrently with the third countries with which the EU has signed FTAs. This systemic deficiency causes problems in Turkey's compliance with the EU's FTAs.

* Dr., Ticaret Bakanlığı, Uluslararası Anlaşmalar ve AB Genel Müdürlüğü, email: hasankose_tr@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-1412-1028,

** Bu çalışma, Prof. Dr. Mustafa Nail ALKAN danışmanlığında Hasan KÖSE tarafından 4 Ocak 2021 tarihinde tamamlanan "Türkiye'nin Avrupa Birliği'nin Serbest Ticaret Anlaşmalarına Uyumuna İlişkin Öneriler" başlıklı Doktora tezinden türetilmiştir. Bu çalışmada yer alan görüş ve değerlendirmeler yazara ait olup, doğrudan Ticaret Bakanlığı'nın ve/veya çalışanlarının görüşlerini yansıtmaz.

Particularly these problems and differences in the FTA policies of the EU and Turkey cause delays in Turkey's undertaking the FTAs of the EU, thus negatively affect Turkey's access to third country markets. In this context, this study explores the differences in parties' FTA policies and the main problems faced by Turkey in compliance with FTAs of the EU, and examines the effect of these issues on Turkey's access to third country markets.

Keywords: Turkey, European Union, Free Trade Agreements

Jel Codes: F13, F14, F15

Giriş

1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı (OKK) hükümleri (OJ, 1996) uyarınca Türkiye (TR), Avrupa Birliği'nin (AB) ortak ticaret politikasına (OTP) uyum yükümlülüğü bulunduğundan üçüncü ülkelerle serbest ticaret anlaşmaları (STA) imzalamaktadır. Ancak OKK'nın mevcut hükümleri, TR ile AB arasındaki Gümrük Birliği'nin (GB) yürürlük tarihinden (31 Aralık 1995) bu yana TR ve AB ekonomileri yanısıra dünya ticaretindeki yapısal değişikliklerin de etkileriyle GB'nin düzgün işlememesi dahil TR için birçok soruna sebep olmaktadır. OKK'daki asimetrik yapı üzerinden TR'nin AB OTP'sine uyum yükümlülüğü, dış ticaret politikasını bağımsız olarak yürütmesine mâni olmakta (Kütük ve Akbostancı, 2016:261); TR menfaatleri gerektirdiği halde bazı ülkelerle doğrudan STA müzakereleri yapamadığı gibi AB ile beraber STA müzakereleri de yapamamaktadır.

AB, gerek küresel ticaret dinamikleri sonucu OTP'sindeki evrilme gerekse Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) Doha Turu çok taraflı ticaret müzakerelerindeki yavaş ilerlemeler nedenleriyle 2006 yılında Küresel Avrupa Stratejisi'ni yürürlüğe koyarak STA'lar yapmaya öncelik vermiştir. GB'nin yürürlüğe girdiği tarihte TR'nin STA uyumu sağlayacağı ülkeler sınırlı sayıda iken Küresel Avrupa Stratejisi ile AB'nin Amerika'dan Uzak Doğu'ya, Asya'dan Afrika ülkelerine kadar birçok ülkeyi kapsayacak şekilde kapsamlı STA müzakereleri yürütmeye başlaması TR ile AB arasındaki STA uygulamalarındaki farkın giderek açılmasına sebep olmuştur (Damlacı, 2019).

TR, bugüne kadar, AB'nin OTP'sine uyum yükümlülükleri çerçevesinde hareket etmiş, AB ile eş zamanlı veya AB'den sonra üçüncü ülkelerle STA müzakerelerini başlatmıştır. Ancak bu müzakerelerin çeşitli sebeplerle hızlı sonuç vermediği durumlarda, AB'nin STA ortağı ülke menşeli ürünlerin ticaret sapması ile AB üzerinden gümrük vergisine tabi olmaksızın TR pazarına girmesi gibi sorunlarla karşılaşmıştır. GB'deki asimetrik ilişkiden kaynaklı bu ve benzeri sorunlar, AB'nin STA yaptığı ülkelerin sayısının son yıllarda hızla artmasının da etkisiyle TR'nin uyum sağlamakta olduğu AB'nin STA'larını, "hareketli hedef problemine" (*moving target problem*) dönüştürmüştür (Çavuşoğlu, 2014). Söz konusu hususlara ilişkin olarak OKK'da hiçbir hüküm bulunmaması veya mevcut hükümlerin TR açısından yetersiz kalması bu sorunlara kaynak teşkil etmiştir.

TR'nin henüz imzalamadığı (AB'nin imzaladığı) STA'lar, yeni ticari ayrıcalıklardan faydalanmasına mâni olmakta hatta öncesinde sahip olduğu ticari ayrıcalıkları aşındırmaktadır. AB'nin son yıllarda imzaladığı yeni nesil STA'ları kapsamında tarım, hizmetler, yatırımlar ve kamu alımları gibi alanlarda üçüncü ülkelerle, TR ile olan ortaklık

ilişkisinden (GB'den) daha derin tercihli düzenlemeler yapması, TR'nin AB'nin STA'larına uyumunu iyice zorlaştırmaktadır.

Bu bağlamda çalışmada, TR'nin AB'nin STA'larına uyumda karşılaştığı temel sorunlar ile AB ve TR'nin STA politikası farklılıkları ortaya konularak bunların TR'nin üçüncü ülke pazarlarına erişimine etkisi incelenecektir. İnceleme yapılırken DTÖ'nün çok taraflı ticaret müzakerelerine rağmen AB'yi STA'lara önem vermeye yönelten sebepler tartışılacak, TR'nin AB'nin OTP'sine uyum yükümlülüğü çerçevesinde STA politikası irdelenecek ve tarafların akdettiği STA'ların kapsam ve özellikleri mukayeseli olarak analiz edilecektir.

1. AB'nin OTP'si ve STA'ları

AB, tüm üye ülkeler için bağlayıcı olan OTP gibi ortak politikalar uygulamaktadır. OTP, AB'nin tarihsel süreçteki ekonomik bütünleşmesi kapsamında ihtiyaç duyduğu tek iç pazar hedefi doğrultusunda üye ülkelerin dış ticaret politikalarını ortak kurallar çerçevesinde belirlemesiyle oluşmuş düzenlemeler bütünü olarak tanımlanmaktadır.

DTÖ Doha Turu kapsamındaki müzakerelerin zaten yaptıkları açılımlar ve STA'larla rekabetçiliği elde ederek yatırım merkezi olmayı başarmış başta Çin Halk Cumhuriyeti (Wolfe, 2015: 26) olmak üzere gelişmekte olan ülkelerin yanısıra menfaati icabı Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) küresel güç olarak müzakerelere liderlik etmekteki isteksizlikleri (Baldwin, 2011) gibi sebeplerle sekteye uğraması, Uruguay Turu'yla dünyada çok taraflı ticaretin belli seviyede serbestleştirilmesiyle gelişmiş ülkelerin yeterli faydayı elde etmesi ve Çin Halk Cumhuriyeti ile Hindistan gibi yükselen ekonomilerden kaynaklanan rekabetçi baskılar; AB'yi ticaret politikasında yeni arayışlara yöneltmiştir (Woolcock, 2014: 721). Bu arayışlar, Baldwin'in iddia ettiği gibi DTÖ'nün küresel ticaret rejimindeki merkezi rolünü kaybetmesiyle (Baldwin, 2019) de AB OTP'sinde önemli bir dönüşüme sebebiyet vermiş ve AB'yi STA'lar üzerine yoğunlaşmaya itmiştir.

2000'li yılların başından itibaren AB, çok taraflı ticaret müzakereleri yürütmek yerine ikili ve çoklu STA'lar yapmaya başlayarak dış ticaret stratejisini değiştirmiştir (Akman, 2013: 141-142). Woolcock (2014), AB'nin ticaret politikasındaki bu değişimi, küresel ekonomik gelişmelerin bir sonucu olarak AB'nin kalkınma ve güvenlik eksenli STA imzalamayı bırakarak 2006 yılındaki Küresel Avrupa Stratejisi ile beraber ticari ve ekonomik eksenli STA yapmaya başlamasıyla açıklamıştır (Woolcock, 2014: 718-732). Yine 2000'li yıllar itibarıyla Asya kıtasındaki gelişmekte olan ülkelerdeki ekonomik büyümeye paralel olarak küresel ekonominin sıklet merkezinin Asya'ya kaymasından mütevellit bu bölge başta olmak üzere dünyada yeni ekonomik ve ticari cazibe bölgelerinin oluşması, AB'yi yükselen bu yeni pazarlara daha hızlı erişmek gayesiyle çok taraflı ticaret müzakereler yerine STA'ları tercih etmeye yönlendirmiştir.

AB, 2006 yılı öncesinde (her ne kadar STA imzaladığı ülkeler geniş bir coğrafyaya yayılsa da) yeni ihrac pazarları bulma motivasyonundan ziyade AB'nin normatif değerleri çerçevesinde siyasi amaç taşıyan ve bölgesel entegrasyonu destekleyici STA'lar (Garcia, 2013: 527) imzalamıştır. Küresel Avrupa Stratejisi'yle ilgili ülkenin pazar büyüklüğü, AB'ye uyguladığı tarife ve tarife dışı engeller gibi konuları dikkate alarak STA müzakere etmeye başlamıştır. AB yine Doha Turu müzakerelerinde ilerleme kaydedilemeyen yatırımlar, kamu alımları ve fikri mülkiyet hakları gibi alanları STA'ları kapsamında ele

almaya yönelmiş böylece sadece mal ticaretini değil DTÖ hükümlerine ilave (DTÖ+) derin ve kapsamlı yeni nesil STA'lar müzakere etmeye başlamıştır (Crosbie, 2006).

AB'nin STA'lara ilişkin tarihsel stratejisi ve uygulamaları iki temel dönemi kapsamaktadır. 1973 yılından 2000'li yılların başına kadar olan ilk dönemde AB, uzak bölgelerdeki ülkeler ve bölgesel gruplardan ziyade yakın coğrafyasındaki ülkelerle karşılıklı serbest ticaretin geliştirilmesini amaçlayan ve genelde mal ticaretini kapsayan birinci nesil olarak adlandırılan STA'ları imzalamış; 2000'li yıllar itibariyle de mal ticaretine ilaveten hizmetler, yatırımlar, kamu alımları ve rekabet konularındaki düzenlemeleri de içeren yeni nesil STA'lar imzalamaya başlamıştır.

AB'nin 97 ülke ile 37 adet STA'sı bulunmaktadır. Bu STA'lardan, 65 ülke ile olan 33 STA'sı yürürlüktedir. Ayrıca, AB'nin TR, Andorra (1990) ve San Marino (1992) ile GB'si mevcuttur (AB KTPa). AB'nin GB ve STA'lar ile kurduğu ticaret anlaşmaları ağı, 2018 yılı itibariyle AB'nin dış ticaret hacminin %31'ini kapsamıştır (AB KTPb).

AB Komisyonu, AB'nin STA'larını muhteva, amaç ve tercih edilen ortaklık ilişkisi açısından dört grupta değerlendirmektedir (AB KTPc). Bu gruplar; birinci nesil (geleneksel) STA'lar, derin ve kapsamlı serbest ticaret alanı tesis eden STA'lar, Ekonomik Ortaklık Anlaşmaları ve yeni nesil STA'lardır.

AB'nin birinci nesil STA'larının çoğu, 2006 yılından önce Ortadoğu, Akdeniz ve Batı Balkan ülkeleri ile imzalananlardır. AB, birincil nesil STA'ları döneminde, öncelikle komşu ülkelerle serbest ticaretin oluşturulmasına ağırlık vermiş, coğrafi olarak uzak ülkelere yalnızca Güney Afrika Cumhuriyeti, Meksika, Şili, Fildişi Sahili Cumhuriyeti ve Kamerun ile STA yapmıştır.

AB, derin ve kapsamlı serbest ticaret alanı tesis eden STA'larla Moldova, Ukrayna ve Gürcistan örneklerinde olduğu gibi komşu ülkelerle arasındaki ekonomik ilişkileri derinleştirmeyi ve özellikle ticaretle ilgili alanlarda bu ülkelerin mevzuatlarını, AB müktesebatına yaklaştırmayı amaçlamıştır.

AB, Afrika, Karayipler ve Pasifik bölgelerinde yer alan ülkelerle imzaladığı Ekonomik Ortaklık Anlaşmaları ile bölge ülkeleriyle olan ticareti serbestleştirmenin yanı sıra bu ülkelere teknik ve mali yardım sağlayarak bu ülkelerdeki üretim altyapısının gelişmesine ve istikrarlı ekonomik büyümelerine katkı sağlamayı amaçlamıştır (Flint, 2008). Hatta bu ülkeleri, DTÖ aracılığıyla küresel ekonomi ile bütünleştirme amacını gütmüştür (Gathii, 2011: 391).

Ticaret politikasındaki değişimler çerçevesinde AB, Küresel Avrupa Stratejisi ile birlikte ticari amacı daha fazla olan STA'lar müzakere etmeye başlamış, mal ticaretine ilaveten hizmetler, kamu alımları, yatırımlar, fikri mülkiyet hakları gibi alanlarda düzenlemeleri kapsayan yeni nesil STA'lar, AB ticaret politikasının yeni enstrümanları olmuştur. ¹ Bu gelişmelere paralel olarak AB, geleneksel (yürürlükteki) STA'larını, yeni

¹ AB'nin STA'ların kapsam açısından detaylı analizi için bkz. (Horn *et al*, 2010: 1565-1568).

nesil STA konularını da kapsayacak şekilde derinleştirmeye ve güncelleştirmeye başlamıştır.

Genel olarak bakıldığında, AB her ne kadar ABD ve Hindistan gibi STA imzalamayı hedeflediği ülkelerle STA müzakerelerini henüz tamamlayamasa da yeni nesil STA'ları imzalamayı başardığı Singapur ve Japonya gibi ülkeler dikkate alındığında AB OTP'sinin temel araçlarından olan STA'lar konusunda başarılı bir grafik çizdiği söylenebilir. AB'nin özellikle Küresel Avrupa Stratejisi ile şekillendirdiği aktif OTP'si bağlamında STA'ları etkin kullandığı değerlendirilebilir. Bu stratejiyle belirlenen anlayış çerçevesinde AB'nin yeni nesil STA'larında normatif değerlere ilişkin hükümler olsa da tartışmasız bir şekilde ticari amaçlar daha ağır basmaktadır (Onur, 2016: 32-35).

2. TR'nin STA Politikası ve STA'ları

TR'nin dış ticaret politikasını, başlıca 1951 yılında üyesi olduğu Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT), 1995 yılında üyesi olduğu DTÖ ve AB ile tesis ettiği GB şekillendirmektedir (Togan, 2005: 1237-1238). GATT/DTÖ'nün ticaretin serbestleşmesine yönelik ilk müzakere turlarındaki başarısının özellikle Doha Turu müzakereleri itibarıyla devam ettirilememesi ve DTÖ kapsamındaki çok taraflı düzenlemelerin küresel ekonomi ile ticaretin gelişen dinamiklerinin gerisinde kalması gibi nedenlerden ötürü ülkeler ticari açılımlarını STA'lar üzerinden yapmaya başlamışlardır. Uruguay Turu müzakereleri akabinde birçok ülkedeki özel sektör gruplarının menfaatleri gereği STA'ların imzalanmasına yönelik lobi faaliyetleri (Stoyanov, 2014: 561-577) sonucu bu anlaşmalar, ülkelerin ticarete serbestleşmesinde en çok tercih edilen yöntem olmuştur. TR, ülkelerin tercihindeki bu değişime mutabık yönelim yanı sıra OKK'dan kaynaklanan yükümlülüğüne istinaden STA'lar imzalamaktadır.

Aydın (2004), yeni pazarlar bulma ve ihracatı ürün bazında çeşitlendirme hedeflerini içeren 1980 yılında başlayan ihracata dayalı büyüme stratejisinin TR'nin STA politikasının temellerini oluşturduğundan bahsetmiştir. Aydın, TR ile AB arasındaki GB'den önceki dönemde, dış ticarete tarife ve tarife dışı engellerin kaldırılması için bir çaba gösterilmeden diğer ülkelerin pazarları veri kabul edilerek sadece dâhili ihracat teşvikleri yöntemiyle TR ihracatının artırılmaya çalışıldığını vurgulamıştır. Ancak TR, AB'ye karşı yükümlülükleri ve DTÖ taahhütleri nedenleriyle bu dâhili ihracat teşviklerini veremez duruma geldiğinden yeni ülke pazarlarına açılım için STA'lara yönelmiştir. Bu minvalde Aydın, TR'nin STA imzalamadaki başlıca amaçlarını; ekonomik iş birliğinin artırılması, tarım ürünleri dâhil olmak üzere mal ticaretindeki kısıtlamaların kaldırılması ve yatırımların teşvik edilmesi olarak belirtmiştir.

Gürlel ve Alkin (2010: 45), TR'nin STA imzalamasındaki başat motivasyonlarını; ihracat odaklı büyüme, yeni pazarlara erişim sağlanması, uluslararası rekabet için daha ucuz hammadde temini ve doğrudan yabancı yatırımların çekilmesi olarak sıralamıştır.

Damlacı, TR'nin STA'lardaki amaçlarını; tarife ve tarife dışı engellerin kaldırılarak ihracatın ülke ve madde bazında çeşitlendirilmesi ve artırılması, ihracatta Batı Avrupa pazarlarına bağımlılığın azaltılması, üçüncü ülke pazarlarına girişte AB ve tercihlili giriş imkânlarına sahip diğer ülkelerle eşit rekabet koşullarının sağlanması ve karşılıklı ticaret hacminin artırılması olarak belirtmiştir (Damlacı, 2008: 71).

GB sonrasında AB'nin ticaret politikalarının peyder pey üstlenilmesi ve aktif bir STA müzakere sürecinin başlatılması, TR'nin küresel ekonomiyle bütünleşmesine ivme kazandırmıştır (Kekeç, 2010: 89). Böylece TR'nin dış ticaret rejimi, özellikle de STA politikası, GB ile önemli bir değişim ve dönüşümü tecrübe etmeye başlamıştır. GB, TR'nin STA'larla ilgili politikalarında ve tercihlerinde esas belirleyici unsur olmuştur.

TR'nin AB'nin OTP'sine uyum sağlayabilmek amacıyla imzalayageldiği STA'lar, dış ticaret yelpazesini genişletmiş ve TR'deki şirketlere yeni pazarlara açılma fırsatı sunmuştur. TR böylece küresel ekonomik yapıdaki değişime paralel olarak farklı bölgelerdeki ülkelerle daha fazla ticaret yapmaya başlamış, bunun sonucunda AB'nin TR'nin dış ticaretindeki payı yıllar itibariyle azalmıştır. TR'nin dış ticaret hacminde AB'nin payı, 1996 yılında %55,3 iken bu oran 2017 yılı itibariyle %40,8'e gerilemiştir (TÜİK). TR, dış ticaretindeki pazar çeşitliliğini, izlediği aktif STA politikasının da bir eseri olarak değerlendirerek uzak coğrafyalardaki ülkelerle de STA yapma politikasını benimsemiştir. Bu ülkelerle STA imzalama girişimlerinde bulunmuş ayrıca ABD, Brezilya, Malezya gibi uzak coğrafyalardan birçok ülkeyi hedef ihracat pazarları listesine ekleyerek bu ülkelere ihracat yapan şirketlere ilave destekler sağlamaya başlamıştır (TBa).

1/95 sayılı OKK ile TR, AB'nin tercihli ticaret anlaşması imzaladığı ülkeler ile karşılıklı yarar esasına dayalı benzer anlaşmalar imzalamakla yükümlü kılınmış ancak bu yükümlülük, AB'nin STA'larını kapsam ve muhteva açısından aynen kabul etme zorunluluğu anlamına gelmemektedir. TR, STA'larla ilgili süreci, GB'den kaynaklanan bu yasal çerçevede, AB'nin politikaları ile uyumlaştırarak sürdürmektedir. Akman, TR'nin bahsedilen yasal yükümlülüğe uymaya yönelik gayretine ilaveten özellikle AB'nin (2006 yılı itibariyle dış ticaret stratejisindeki değişikliğe paralel olarak) OTP'sindeki amaç ve yöneme benzer şekilde TR'nin, İhracat Strateji Planı (2004-2006), Stratejik Plan (2009-2013) ve 2023 İhracat Strateji Planı'nda ihracata yönelik proaktif bir politika çerçevesi çizdiği, katma değerli ürün ihracatı ve dış pazar çeşitliliğini artırmaya odaklandığından bahisle TR'nin AB ile aynı dönemde ufak farklılıklar olsa da aynı STA politikasını uyguladığını değerlendirmiştir (Akman, 2013: 141-152).

Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin 448. maddesi hükmünce TR adına STA müzakereleri yürütmek, imzalamak ve yürürlüğe koymak Ticaret Bakanlığının görevleri arasındadır.² Bakanlık portalında, ülkeler arasındaki STA ağının genişlemesinin bir sonucu olarak birçok ülkenin mal tedarikini STA ortaklarından yaptığı, STA ağları dışında kalan ülkelerin tercihli ticaretin fırsatlarından faydalanamadığı vurgulanmaktadır. 'Domino etkisi' oluşturan bu durumun çok sayıda ülkenin artan şekilde STA ağları oluşturmaya yol verdiğinden bahsedilmektedir. TR'nin uluslararası ticaretteki STA ağları oluşturma eğilimine paralel olmasına ilaveten GB çerçevesinde AB'nin STA imzaladığı ülkelerle karşılıklı yarar esasına dayalı benzer anlaşmalar imzaladığı belirtilmektedir (Tbb).

Ticaret Bakanlığınca TR'nin STA politikası; komşu ve çevre ülkelerle dış ticaretin geliştirilmesi, ihracatçıların dış pazarlarda (başta AB'deki şirketler olmak üzere) rakipleri

² Ticaret Bakanlığının görevleri için bkz. (T.C. RG., 2018: Sayı 30474)

ile eşit koşullarda rekabet edebilmesinin temini, karşılıklı yatırımların artırılması ve ortak girişimlerle TR'nin uluslararası rekabet gücünün yükseltilmesi olarak açıklanmaktadır. Bu kapsamda, ilgili Bakanlık, AB'nin imzaladığı STA'ların içeriğini TR'nin aynen kabul etme yükümlülüğü bulunmadığını, TR'nin yaptığı STA müzakerelerinde sanayi ve ticaret politikası öncelikleriyle TR'nin hassasiyetlerinin dikkate alındığını belirtmektedir.

TR'nin STA politikası, AB'nin OTP'sine uyum yükümlülüğü ve GB'nin asimetrik yapısından kaynaklı ticaret sapmasını önlemeye ilaveten yukarıdaki ilgili Bakanlık kaynaklı değerlendirmelerde görüldüğü üzere, büyüyen ihrac sektörleri için yeni pazarlar bulma ve küresel ekonomiye entegrasyonunu artırma çerçevesinde şekillenmektedir.

TR bugüne kadar 22'si yürürlükte olmak üzere toplam 39 adet STA imzalamıştır. Bu STA'lardan 11 tanesi ilgili ülkenin AB üyeliği nedeniyle feshedilmiştir. TR, yürürlüğe giren son STA'sını Brexit (birlikten çıkış) sonrasında tarafların kamu ve özel sektörlerinin imzalanması için büyük destek verdiği (AAa, 2020) Birleşik Krallık ile 29 Aralık 2020 tarihinde imzalamıştır.

1/95 sayılı OKK'nun 16. maddesi uyarınca TR öncelikli olarak bu maddede atıfta bulunulan 10 sayılı Ek'teki AB'nin STA ortakları ile anlaşma imzalamaya gayret göstermiştir. TR, bu Ek'teki ülkelerden İsviçre ve Lihtenştayn ile olan STA yükümlülüğünü, Avrupa Serbest Ticaret Birliği ile (EFTA) 1992 yılında (GB'den önce) yapılan anlaşmayla yerine getirmiştir. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile herhangi bir diplomatik ve ekonomik ilişkisi olmadığı için bu yönetimle STA'ya ilişkin herhangi bir temasta bulunmamıştır. TR açısından AB'nin tercihli gümrük rejimine uyum kapsamındaki ilk tecrübesi olan EFTA STA'sı, 2018 yılında revize edilerek STA kapsamındaki mal ticareti ve menşei kurallarına ilişkin hükümler güncellenmiş, DTÖ hükümlerinin ötesi e-ticaret, fikri mülkiyet hakları gibi konular STA'nun kapsamına dâhil edilmiştir (AAb, 2019).

TR'nin GB sonrası ilk STA'sı, İsrail ile 1996 yılında imzalanan anlaşmadır. Bu STA, TR'nin Orta Doğu ülkeleriyle imzaladığı ilk, genel olarak ise imzaladığı ikinci STA olma özelliğini taşımaktadır. TR'nin 1998-2000 yılları arasında Merkezi Doğu Avrupa Ülkeleri ile imzaladığı STA'lar, AB'nin 2004, 2007 ve 2013 yıllarındaki genişlemeleri sonucu bu ülkelerin AB'ye üye olmalarıyla feshedilmiştir. Bu ülkelerle ticari ilişkiler, TR-AB arasındaki GB temelinde yürütülmektedir. Ticaret ve yatırım menfaatlerine ilaveten Balkanlarla köklü tarihi ve kültürel ilişkileri, TR'nin Batı Balkan ülkeleriyle STA imzalamasına etki eden amiller olmuştur. TR, AB'nin 1995 yılındaki "Barselona Deklarasyonu" ile oluşturduğu Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın barış ve istikrarın oluşturulmasıyla ilgili siyasi ve güvenlik boyutlarından ziyade Akdeniz'de serbest ticaret alanı oluşturmayı hedefleyen ekonomik boyutu üzerine odaklanarak bu bölge ülkeleriyle STA'lar akdetmiştir (Kekeç, 2010: 86-89). Bu bölgelerde, STA yapılan ülkelerin çoğu, Damlacı'nın ifadesiyle TR için tamamlayıcı ekonomi niteliğinden ziyade rakip ekonomi niteliğine sahip ülkelerdir (Damlacı, 2008: 72).

TR, AB'nin STA imzaladığı veya müzakere sürecine başladığı üçüncü ülkelerle STA imzalamaya yönelik girişimlerde bulunmaktadır. AB ile STA'sı olup da halen TR ile STA imzalamamış olan ülkeler *Meksika, Güney Afrika Cumhuriyeti, Papua Yeni Gine, Seyşeller, Madagaskar, Orta Amerika Topluluğu, Peru, Kolombiya, Fiji, Kanada ve Vietnam'dır.* TR'nin

Japonya, Tayland, Endonezya, Ukrayna, Somali, Meksika, Peru, Kolombiya, Kamerun, Güney (Amerika) Ortak Pazarı ülkeleri, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Körfez İşbirliği Konseyi ülkeleri, Pakistan, Ekvator, Cibuti, Çad ile müzakereleri devam etmektedir. TR, ABD, Kanada, Hindistan, Vietnam, Orta Amerika Topluluğu, Afrika-Karayip-Pasifik Ülkeleri, Cezayir, Güney Afrika Cumhuriyeti ve Libya nezdinde STA müzakerelerine başlama girişiminde bulunmuştur.

2021 yılı itibariyle AB'nin Meksika ve Güney Afrika Cumhuriyeti'yle STA'ları 20 yıldır, Cezayir'le STA'sı 15 yıldır yürürlükte olmasına rağmen TR henüz bu ülkelerle STA imzalama başarısını gösterememiştir. Meksika, AB ile STA'sının 2000 yılında yürürlüğe girdiği tarihten tam 13 yıl sonra TR ile müzakere yapmaya ikna olmuş, Cezayir ve Güney Afrika Cumhuriyeti ise TR ile müzakere masasına henüz oturmamıştır. Meksika'nın TR ile STA müzakerelerine başlamaya ikna olmasındaki en önemli etken, Meksika menşeli otomobillere TR'nin AB'nin ortak gümrük tarifesiyle saparak ilave gümrük vergisi uygulama yoluna gitmesi yani bir anlamda ticari menfaatlerine dokunması iledir. Cezayir'in TR'ye en önemli ihracat kalemi doğalgaz, Güney Afrika Cumhuriyeti'nin de altın ve kömür gibi madenlerdir. Hâlihazırda bu ürünlerin TR sanayisi için önemli hammadde girdileri olması sebebiyle zaten TR'nin bu ürünleri gümrük vergisinden muaf tutması veya bu ürünlere çok düşük gümrük vergisi uygulaması sebebiyle STA imzalanması noktasında yeterli ticari menfaati ve motivasyonu olmayan bu iki ülkenin TR ile STA müzakereleri için ikna edilmesinde zorluk yaşanmaktadır (Öztelli, 2016: 136-137). Girişimlerin ve/veya müzakerelerin uzaması ve sonuçlandırılmamasının bir diğer sebebi de TR karşısında tek taraflı olarak serbest ticaret imkânını elde eden bu ülkelerin nihai bir anlaşmaya giderek kendi pazarlarını TR'ye açma konusundaki isteksizlikleridir. TR, AB'nin OTP'sine uyum sürecinde STA'larla ilgili karşılaştığı bu problem nedeniyle STA'larını istediği hızda tamamlayamamaktadır.

AB'nin Küresel Avrupa Stratejisi ile aktif STA politikası uygulamasına geçerek dünyanın birçok bölgesindeki ülkelerle muhteva olarak daha kapsamlı STA'lar imzalaması eğilimine paralel olarak TR de sadece mal ticaretini kapsayan STA politikasını değiştirerek dünyanın farklı coğrafyalarındaki (büyük ekonomiler dâhil) birçok ülkeyle yeni nesil STA konularını içeren derin ve kapsamlı anlaşmalar imzalamaya ve müzakere etmeye başlamıştır. TR'nin Güney Kore Cumhuriyeti ve Singapur ile yürürlükte olan STA'ları bu eğilimin en bilinen örnekleridir. TR ayrıca mevcut STA'larının güncellenmesi ve kapsamının genişletilmesine yönelik olarak Bosna-Hersek, Sırbistan ve Karadağ ile yürütülen müzakereleri tamamlamıştır. TR, bu politikası çerçevesinde Birleşik Krallık ile olan STA'sına eklenen bir hüküm ile STA kapsamının hizmetler, yatırımlar, ileri tarım tavizleri gibi alanları da ihtiva edecek şekilde genişletilmesi hususunda mutabakata varmıştır.

3. AB ve TR'nin STA'larının Kapsam ve Özellik Açısından Değerlendirilmesi

AB'nin üçüncü ülkeler ile imzaladığı STA'ların metinleri ile TR'nin aynı ülkeler ile imzaladığı STA metinleri karşılaştırıldığında metin dillerinin aynı, TR STA'larının konular itibariyle daha kapsayıcı olan AB STA'larının adeta birer özeti olduğu görülmektedir.

TR'nin STA'ları incelendiğinde, çoğunluğunu TR'nin yakın coğrafyasındaki komşu ve çevre ülkelerin oluşturduğu, STA'ların kapsamının da temel olarak tarife ve tarife dışı

engellerin kaldırılması, tarife indirimlerinin yol açabileceği olumsuzluklara karşı alınabilecek tedbirler ve uygulama esasları, anlaşmanın doğru ve etkin uygulanmasından sorumlu ortaklık organlarının teşkili ve ortak menş kuralları ile gümrük idareleri arasında iş birliğinin sağlanması gibi düzenlemeler olduğu görülmektedir.

Aydın, TR'nin STA'larının tarafların AB ile mevcut STA'ları çerçevesinde, karşılıklılık esası üzerine global simetrik bir modele dayandığından bahsetmiştir. Bu model doğrultusunda bir yandan taraflar arasında AB'ye tanınan tavizler karşılıklı olarak yansıtılırken diğer yandan tarafların yükümlülükleri arasında ekonomik bir denge sağlanmasının dikkate alındığını belirtmiştir (Aydın, 2018).

Akman, TR ile AB'nin amaç ve kapsam açısından STA'lar konusunda farklı stratejiler izlediğini, AB'nin STA stratejisinin rekabet, kamu alımları ve fikri mülkiyet gibi alanları içeren daha kapsayıcı iken TR'nin STA stratejisinin daha çok mal ihracatına yönelik dar kapsamlı olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Akman, AB'nin STA stratejisinin Kanada, ABD, Güneydoğu Asya Uluslar Birliği, Güney (Amerika) Ortak Pazarı gibi büyük, gelişmiş ve potansiyeli yüksek pazarlara haiz ülkeleri hedeflediğini, TR'nin STA stratejisinin ise daha çok komşu ve çevre ülkelerden müteşekkil hedef pazarlarına dönük olduğunu ifade etmiştir (Akman, 2013: 141-151).

Damlacı, TR'nin STA'larının kapsam açısından AB'nin STA modeline paralel olarak sanayi ürünlerinde genelde asimetrik bazda tam serbestleşme ancak tarım ürünlerinde AB'nin STA'larından farklı olarak sınırlı sayıda ürün için STA'nın yürürlüğe girdiği tarih itibarıyla eş anlı olarak karşılıklı uygulanan dengeli taviz değişimini ihtiva ettiğini ifade etmiştir (Damlacı, 2008: 62). Öztelli (2016: 156), TR'nin Şili ile yaptığı STA'yı, DTÖ+ ve DTÖ- hükümlerle TR'nin diğer STA'larından ayırarak TR'nin yeni nesil STA'lar imzalamaya başladığının ilk habercisi olarak değerlendirmiş, TR'nin Güney Kore Cumhuriyeti ve Singapur STA'larını ise yeni nesil STA'ları olarak belirtmiştir. Öztelli ayrıca Güney Kore Cumhuriyeti ve Singapur yeni nesil STA'ları hariç TR'nin STA'larının büyük kısmının kapsamı konusunda AB'ye nazaran korumacı bir yaklaşım gösterdiğini, bu STA'larında ise kapsamı geniş tutarak tarife indirimlerinin yanı sıra yatırımlar, hizmetler, fikri mülkiyet hakları gibi hususlara yer vererek korumacı yaklaşımını yumuşattığını vurgulamıştır Öztelli (2016: 64-69).

Hofmann et.al. (2019: 365-398) tüm dünyada imzalanan STA'ların içerdikleri hükümleri, DTÖ+ ve DTÖx³ olarak sınıflandırmış ve bu hükümlerin sayıca ne kadarını kapsadığına göre ilgili STA'lara yönelik derinlik kriteri belirlemişlerdir. Hekim-Yılmaz, Hofmann ve diğerlerinin çalışmasını baz alarak TR'nin STA'larının kapsam açısından derinliğini incelediği çalışmasında,⁴ TR'nin STA'larının derinlik ölçüsünün 15 civarında, AB'nin ise 25 olduğu tespitinde bulunarak TR'nin STA'larının AB STA'ları ile mukayese edildiğinde derinlik bağlamında yetersiz olduğu bilgisini vermiştir. Bu çalışmaya göre,

³ DTÖ+, ticarete teknik engeller, kamu alımları gibi düzenlemeler; DTÖx ise kültürel iş birliği, vize, nükleer güvenlik gibi düzenlemeler olup tam liste için bkz (Hekim-Yılmaz, 2020: 52.)

⁴ Hekim-Yılmaz (2020), Dünya Bankası Derin Ticaret Anlaşmaları İçeriği Veritabanı'nın TR'nin Malezya, Singapur, Faroe Adaları, Moldova ve Kosova STA'larını içermediğini belirterek çalışmasına bu anlaşmaları dahil edemediğini belirtmiştir.

TR'nin en derin STA'ları, Şili, Singapur, Güney Kore Cumhuriyeti ve Filistin ile imzalananlardır. Hekim-Yılmaz, DTÖ+ sınıflandırması altındaki hükümlere göre TR'nin STA'larının hepsinde endüstriyel ve tarımsal tarifelerle ilgili düzenlemeler bulunduğunu, birçoğunda ticarete teknik engeller ve anti-damping önlemlerine yer verildiğini, fikri mülkiyet hakları, kamu alımları ve yatırımlarla ilgili düzenlemelere ise az sayıda STA'da rastlandığını belirtmiştir. Aynı çalışmada, DTÖx sınıflandırması altında yer alan hükümlerin TR'nin STA'ları kapsamında görülmediği, istisna olarak Singapur STA'sında e-ticaret, finansal hizmetler ve telekomünikasyon alanlarına ilişkin hükümlere yer verildiği ifade edilmiştir. Hekim-Yılmaz, başta AB olmak üzere gelişmiş ülkelerin STA'larında daha fazla DTÖx hükmünün yer aldığı ancak TR'nin STA'larının daha çok geleneksel pazara giriş hükümleri ihtiva ettiği bilgisini vererek AB'deki şirketlerin TR'dekilere kıyasla daha kapsamlı bir alanda ticaret yapma imkânına sahip olduklarını bu bağlamda TR'nin bu dezavantajlı durumdan kurtulmak için daha derin STA'lar yapması gerektiği değerlendirmesinde bulunmuştur (Hekim-Yılmaz, 2020: 56-61).

4. TR'nin AB'nin STA'larına Uyum Sorunları ve Nedenleri

Gümrük Birliklerinde, ortak ticaret politikası uygulanması temel ilkelerden birisidir. 1/95 sayılı OKK uyarınca TR'nin AB'nin OTP'sine uyum yükümlülüğü bulunmakla birlikte OKK'nın 16. maddesindeki "...Türkiye, ticaret politikasını Topluluğun Ticaret Politikasına uyumlu hale getirmek amacıyla bu Kararın yürürlüğe girmesinden itibaren beş yıl içinde Topluluğun tercihli gümrük rejimine aşamalı olarak uyum sağlar. Bu uyum, hem otonom rejimleri hem de üçüncü ülkelerle tercihli anlaşmaları kapsar. Bu amaçla, Türkiye gerekli önlemleri alır ve ilgili ülkelerle karşılıklı yarar temeline dayanan anlaşmaları müzakere eder..." hükmü, STA'ların TR'nin kendisi tarafından uyumlaştırılmasını öngörmektedir. Güney (Amerika) Ortak Pazarı gibi bölgesel ticari entegrasyonlarda STA müzakereleri tüm üyeler adına yapıp tüm üyelerde eş zamanlı yürürlüğe girerken ve GB ilişkisi çerçevesinde AB'nin Andorra ve San Marino'yu STA'larına eklediği hükümlerle anlaşmaları kapsamına aldığı bir örnek var iken TR, AB ile GB ilişkisinde olmasına rağmen STA müzakerelerini AB'den ayrı olarak yürütmekte ve STA'larını, AB ile eş zamanlı olarak yürürlüğe koyamamaktadır (Damlacı, 2009).

OKK'nın 16. maddesi ile TR, AB'nin STA imzalamadığı bir ülkeyle AB'nin rızası olmadan STA imzalamama yükümlülüğü altına da girmiştir. AB Komisyonu'nun Türkiye'nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2002 Yılı İlerleme Raporu'na "...Komisyon, Gümrük Birliği Kararı uyarınca, Topluluğun anlaşma yapmadığı ülkelerle, Türkiye'nin, tercihli anlaşma müzakereleri yapmaktan kaçınması gerektiğini eklemiştir..." (AB P) ifadesiyle yansıdığı üzere, TR, AB'den bağımsız olarak herhangi bir ülkeyle STA yapamamaktadır. Örneğin üretim ve ihracat imkânları, AB bakımından ciddi bir rekabet veya olumsuz etki doğurmayacak dolayısıyla AB'nin pazar payını tehdit edemeyecek nitelikteki TR-Makedonya STA'sı için dahi TR, AB ile ciddi müzakereler yapmıştır (Karakaş, 2002).

AB ile TR'nin STA'ları arasındaki zaman farkı, TR aleyhine rekabet koşulları oluşturmaktadır. TR'nin orta vadede AB'ye üye olacağı perspektifiyle 1/95 sayılı OKK hazırlanmış ancak TR'nin AB'ye üyelik süreci uzadıkça OKK'nın 1995 yılındaki şartlar içinde hazırlanan muhtevası, günümüzde STA uygulamalarında TR için ticarete asimetrik

bir durum oluşturmaktadır. TR, STA müzakerelerinde kaydedilen gelişmelere karşın GB kapsamında STA'ların AB ile eş zamanlı yürürlüğe konulmasına yönelik bir sistem tesis edilmemiş olmasından dolayı AB'nin STA'larına uyumda sorunlarla karşılaşmaktadır.

TR, AB'nin STA'lara ilişkin karar alma mekanizmasına katılamamakta, kendi önceliklerini dile getirememekte ve AB'nin aldığı kararlarda söz sahibi olamamaktadır. Hatta AB, STA imzalayacağı ülkelere yönelik olarak TR'yi bilgilendirmemektedir. TR, takvimleri ve kapsamı AB ile ilgili üçüncü ülke arasında belirlenen, dâhil olmadığı ve hassasiyetlerinin dikkate alınmadığı müzakere süreçleri sonucunda imzalanan ve sonuçları itibariyle TR'yi doğrudan etkileyen STA'ları üstlenmek durumunda kalmaktadır (Dilemre, 2010: 64).

AB'nin yenilenen dış ticaret stratejisi bağlamında OTP'sinde STA'lara önem vermeye başlaması ve özellikle TR'nin üçüncü ülke pazarlarındaki rakipleriyle STA yapma önceliğinin olması, TR için STA'lardan kaynaklı sorunların etkilerini daha da artırmıştır. AB'nin büyük ekonomik güçlerle derin ve kapsamlı STA'lar imzalanmasını, OTP'sinin temel amacı haline getirmesi de TR'nin AB'nin STA'larına uyumunu zorlaştırmıştır.

Avrupa Birliği Başkanlığınca, TR ile AB arasındaki GB'nin TR ekonomisi için kazanımlarından bahsedilirken aynı zamanda GB'nin uygulamadan kaynaklanan sorunlara değinilmiştir. Bu sorunlar; AB'nin STA imzaladığı bazı ülkelerin AB üzerinden TR pazarına girme avantajının da etkisiyle TR ile benzer bir anlaşma imzalamada isteksiz kalmasıyla oluşan ticaret sapması ve haksız rekabet riskine ilaveten GB'yi ilgilendiren alanlarda AB'nin karar alma mekanizmalarına TR'nin yeterli düzeyde dâhil olamaması olarak ifade edilmiştir (AB BP).

Gürlesel ve Alkin (2010: 74-78), TR'nin AB'nin STA'larına uyumda karşılaştığı sorunları; AB'nin üçüncü ülkeler ile akdettiği STA'lara TR'nin aynı anda taraf olamaması, ticaret sapması yoluyla TR pazarına AB'nin STA ortaklarının tercihli erişimi, TR'nin AB'nin STA ortağı üçüncü ülke pazarlarında AB'ye nazaran rekabet avantajı kaybı, AB'nin STA etki analizleri ve müzakere süreçlerine TR'nin katılamaması, AB'nin akdettiği STA'lara "TR Hükümü" ilave edilmesine rağmen üçüncü ülkelerin TR ile STA imzalamadaki isteksizlikleri, AB'nin yeni nesil STA'larının kapsamının genişliği ve AB'nin bölgesel birlikler dâhil yeni ülkelere yönelik STA imzalama hedefinden mütevellit STA'larının sayısının artış gösterme potansiyeli olarak sıralamıştır.

Damlacı (2008) ve Öztelli (2016: 137-140), STA müzakerelerinde TR'nin tarım sektöründe ciddi bir hassasiyete sahip olduğundan birçok ülke ile STA müzakerelerine başlayamadığını, müzakerelere başlasa bile STA'yı tamamlayamama riskine rağmen tarım ürünlerinde muhataplarından alabileceği tavizlerden ziyade vermek istemediği tavizlere odaklandığını belirterek bu nedenlerle müzakerelerin tıkanığında bahsetmişlerdir. Tarım sektörünün TR'nin AB'nin STA'larına uyumdaki en önemli sorunlarından biri olduğunu vurgulamışlardır. Damlacı ayrıca bazı ülkelerin TR'nin uluslararası rekabetçi olduğu hazır giyim gibi sektörleri anlaşma kapsamından çıkararak STA müzakere etmek istediklerini belirtmiştir. Damlacı ve Öztelli, Meksika ve Cezayir örneklerini vererek AB'li ihracatçıların ilgili üçüncü ülke pazarlarına tavizli giriş imkânı elde ederken Türk ihracatçıların TR'nin AB'nin STA'larına uyumda karşılaştığı sorunların bir sonucu olarak bu imkândan yararlanamadığını aksine mevcut pazarlarını da AB'li ihracatçıların lehine

kaybettiğini ifade etmişlerdir. Damlacı ilaveten TR ile AB'nin STA'ları arasındaki farkın açıldıkça ticaret sapması riskinin giderek daha endişe verici hal aldığını ifade etmiştir.

Cengiz ve Kurtbağ (2015: 7-12), TR'nin AB'nin STA'larına uyumda karşılaştığı sorunları; AB'nin STA müzakere ederken üçüncü ülkeleri TR ile de benzer bir anlaşmayı yapması hususunda zorlayıcı bir hüküm bulunmaması, AB'nin STA ortaklarının TR pazarına gümrüksüz erişim avantajı ve bu avantajı elde eden ülkelerin pazarlarına TR'nin avantajlı erişim imkânının olmaması, AB'nin yeni nesil STA'larının kapsamının geniş olması nedeniyle bunlara uyumun zorlaşması olarak değerlendirmiştir.

Meunier ve Nicolaidis (2006: 906-925) ile Damro (2012: 682-699), AB'nin tek pazarının büyüklüğünü küresel siyasi ve ticari hedefleri için kullandığını, özellikle Meunier ve Nicolaidis, AB'nin STA müzakerelerinde iç pazarını önemli bir pazarlık kozu olarak kullandığını ifade etmişlerdir. TR'nin böyle bir imkândan yoksun olması, müzakerelerde aleyhine bir durum ortaya çıkarmaktadır.

Akman (2010: 25-27), AB'nin STA ortağı ülkeleri, TR ile de STA yapmaya zorlayıcı yasal veya pratikte kullanılabilir bir yöntem bulunmadığından bahisle AB'nin STA'larının TR için de eş zamanlı yürürlüğe girmesini sağlayacak hüküm yokluğuna işaret etmiştir. Altaş da 1/95 sayılı OKK'da AB'nin STA'larının TR için de eş zamanlı yürürlüğe girmesini sağlayacak hüküm eksikliğini, TR'nin AB'nin STA'larına uyumda karşılaştığı en önemli sorunlardan birisi olarak değerlendirmiş ayrıca ticaret sapması, üçüncü ülke pazarlarına erişim kaybı, AB'nin STA müzakerelerine ilişkin TR'ye bilgi vermemesini diğer sorunlar olarak eklemiştir (Altaş, 2016: 16).

Dünya Bankası Raporu'nda, TR'nin GB ortağı olarak AB ile eş zamanlı STA müzakeresi yapamamasının GB'nin asimetrik yapısından kaynaklandığı vurgulanarak dolaylı olarak AB'nin STA'larının TR için de eş zamanlı yürürlüğe girmesini sağlayacak hüküm yokluğuna değinilmiştir. AB'nin STA ortakları menşeli malların ticaret sapması ile AB üzerinden TR'ye erişim imkânının olduğu belirtilmiştir. Rapor'da ayrıca TR'deki şirketlerin AB'li ihracatçılar karşısında AB'nin bazı STA ortaklarının pazarlarına doğrudan karşılıklı erişim imkânı bulamadığına değinilerek TR'nin AB'nin STA'larına uyumda karşılaştığı üçüncü ülke pazarlarına erişim sorunu incelenmiştir (World Bank, 2014: iii ve 25-27).

Yukarıda muhtelif kaynakların nedenler ve sorunlar ayrımı yapmadan TR'nin AB STA'larına uyumda yaşadığı konular üzerine yaptıkları incelemelerden de görüldüğü üzere, mutabık oldukları konular örtüşmektedir. Esasında TR, AB'nin STA imzaladığı ülkelerle eş zamanlı olarak STA imzalayamamasının sonucunda temelde iki sorunla muhatap olmaktadır. Bu sorunlar; ticaret sapmasıyla AB'nin STA ortaklarının TR pazarına tercihli erişimi ve TR'nin üçüncü ülke pazarlarına avantajlı erişim kaybıdır. Bu iki temel sorunun nedenleri; 1/95 sayılı OKK'da AB'nin STA'larının eş zamanlı olarak TR'de yürürlüğe girmesini temin edecek bağlayıcı bir hükmün olmaması, ticaret sapmasıyla TR pazarına tercihli erişim sağlayan AB'nin STA ortaklarının TR ile STA imzalamak istememesi, TR'nin STA müzakerelerinde tarım sektöründeki hassasiyetleri, derinlik ve kapsamından ötürü AB'nin yeni nesil STA'ları, AB'nin pazarını, "pazarlık kozu" olarak kullanarak ve üçüncü ülkelere teknik ve mali yardımlar sunarak bu ülkeleri STA

imzalamaya ikna etmesi ve üçüncü ülkelerin bazı sektörlerde TR'nin uluslararası rekabet üstünlüğünden çekinmesi olarak sıralanabilir.

5. STA'ların TR'nin Üçüncü Ülke Pazarlarına Erişimine Etkisi

TR'nin STA imzalamada öncelikli beklentilerinden birinin ikili ticaretin artırılması olduğuna değinilmişti. Baier ve Bergstrand'ın (2007: 72-95) STA'ları da kapsayan bölgesel ticaret anlaşmalarının anlaşmaya taraf ülkeler arasındaki ticareti 10 yıl içerisinde ortalama iki kat artırdığına dair iddiasını teyit edersesine Damlaçı (2008: 72), (2008 yılı verileri itibariyle) TR'nin STA imzaladığı ülkelerle dış ticaretinin sürekli bir artış eğilimi içerisinde olduğunu, TR'nin STA ortaklarıyla ihracat ve ithalatının genel ortalamasının üzerinde artış gösterdiğini, STA ortağını AB'den bağımsız belirleyememe ve AB ile STA'ları eş zamanlı imzalamama gibi bilinen ve çözümü için TR'nin yoğun çaba sarf ettiği sorunlara rağmen STA'ların TR'nin en etkin pazara giriş aracı olduğunu belirtmiştir.

Tablo 1'den görüldüğü üzere yürürlükte olan STA'lar, 2019 yılı itibariyle Türk ihracatçılarına 330 milyon nüfuslu, yaklaşık 5 trilyon Amerikan dolarlık Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla (GSYİH) büyüklüğüne haiz, 1,81 trilyon Amerikan dolarlık ithalat pazarına avantajlı giriş olanağı sağlamıştır. İç onay süreçleri devam eden Katar, Lübnan ve Sudan STA'larının da yürürlüğe girmesi halinde TR toplamda 383 milyon nüfuslu, 5,1 trilyon Amerikan dolarlık GSYİH ve 1,86 trilyon Amerikan dolarlık ithalat pazarına tercihli erişim imkânına kavuşacaktır.

Tablo 1: TR'nin Yürürlükteki STA Ülkelerinin GSYİH, Nüfus ve İthalatı (2017-2019)

	GSYİH * (milyar \$)			NÜFUS * (milyon kişi)			İTHALAT ** (milyar \$)		
	2017	2018	2019	2017	2018	2019	2017	2018	2019
EFTA	1.102,9	1.165,4	1.132,4	14,0	14,2	14,3	359,4	374,5	369,7
Arnavutluk	13,1	15,1	15,3	2,9	2,9	2,9	5,3	5,9	5,4
Bosna Hersek	18,1	20,2	19,9	3,4	3,3	3,3	10,4	11,6	11,2
Fas	109,7	117,9	118,6	34,9	35,2	35,6	45,1	51,3	51,1
Güney Kore	1.623,9	1.724,8	1.646,7	51,4	51,6	51,7	478,4	535,2	503,3
Gürcistan	16,2	17,6	17,7	3,7	3,7	3,7	7,8	7,2	7,4
İsrail	352,7	370,5	394,7	8,7	8,9	9,1	69,1	76,6	76,5
Karadağ	4,9	5,5	5,5	0,6	0,6	0,6	2,6	3,0	2,9
Makedonya	11,3	12,6	12,7	2,1	2,1	2,1	7,7	9,1	9,5
Malezya	319,1	358,7	364,7	32,0	32,4	32,6	195,1	217,7	205,0
Mısır	236,5	250,3	302,3	95,2	97,1	99,3	66,8	82,4	78,7
Moldova	9,7	11,3	12,0	2,8	2,7	2,7	4,8	5,8	5,8
Morityus	13,3	14,2	14,0	1,3	1,3	1,3	4,9	5,6	5,6

	GSYİH * (milyar \$)			NÜFUS * (milyon kişi)			İTHALAT ** (milyar \$)		
	2017	2018	2019	2017	2018	2019	2017	2018	2019
Sırbistan	44,1	50,6	51,4	7,0	7,0	7,0	22,1	25,8	26,5
Singapur	341,9	373,2	372,1	5,6	5,6	5,7	327,5	370,9	359,0
Şili	277,0	298,2	282,3	18,4	18,8	19,1	59,5	68,5	64,1
Tunus	39,8	39,8	38,8	11,5	11,7	11,8	20,6	22,7	21,6
Venezuela	143,8	98,4	64,0	30,4	28,9	27,8	10,9	11,7	5,7
Faroe Adaları	-	-	-	-	-	-	1,0	1,1	1,2
Filistin	-	-	-	-	-	-	5,9	6,5	0,9
Kosova	-	-	-	-	-	-	-	-	-
TOPLAM	4.677,9	4.944,4	4.864,9	325,9	327,9	330,4	1.704,9	1.893,2	1.811,1
<i>Katar</i>	161,1	183,3	175,8	2,7	2,8	2,8	29,9	31,7	29,2
<i>Lübnan</i>	53,1	55,0	52,5	6,8	6,9	6,9	19,6	20,4	19,2
<i>Sudan</i>	45,9	35,7	33,4	40,8	42,0	43,2	10,3	10,5	7,6
TOPLAM	4.938,1	5.218,4	5.126,6	376,2	379,5	383,3	1.764,6	1.955,7	1.867,1

- Lihtenştayn'ın verileri bulunmadığından EFTA ülkeleri toplamına dâhil edilmemiştir.
- Faroe Adaları ile Filistin'in GSYİH ve nüfus verileri bulunmamaktadır.
- Kosova'nın verileri bulunmamaktadır.
- Katar, Lübnan ve Sudan STA'larına ilişkin iç onay süreçleri devam ettiği için bu ülkeler Tablo sonuna eklenerek yürürlükteki STA'lardan ayrılmış ve ayrı bir toplam hesaplanmıştır.
- Birleşik Krallık ile olan STA, 2021 yılı Şubat ayında yürürlüğe girdiğinden hesaplamaya dâhil edilmemiştir.

Kaynak: * IMF Portalı. "DataMapper" Erişim Tarihi: Kasım 25, 2020, <https://www.imf.org/external/datamapper/NGDPD@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOORLD> ve <https://www.imf.org/external/datamapper/LP@WEO/WEOORLD> (kendi hesaplamaları)

** ITC TradeMap. "Trade Statistics for International Business Development", Erişim tarihi: Aralık 03, 2020, www.trademap.org (kendi hesaplamaları)

TR'nin STA ülkeleriyle gerçekleştirdiği ticaretin toplam hacmi, 2017 yılı itibarıyla 38,5 milyar Amerikan dolarına ulaşmış olup⁵ bu rakamın 9 milyar Amerikan dolarını TR'nin ithalatı, 15 milyar Amerikan dolarını ise ihracatı oluşturmuştur. 2017 yılında TR'nin STA ülkelerine olan ihracatı, 2017 yılı genel ihracatının %9,3'üne, STA ülkelerinden ithalatı ise genel ithalatının %10,2'lik kısmına tekabül etmektedir. 2000 yılında Makedonya STA'sının

⁵ TR'nin Venezuela ile olan STA'sı 2020 yılı Ağustos ayında, Birleşik Krallık ile olan STA'sı 2021 yılı Şubat ayında yürürlüğe girdiğinden hesaplamaya bu ülkeler dahil edilmemiştir.

yürürlüğe girmesiyle TR'nin genel ihracatı içinde STA ülkelerine yapılan ihracatının payı %1,5 düzeyinden %4 seviyesine, 2008 yılında Gürcistan ile yapılan STA'nın yürürlüğe girmesiyle %10 seviyesine yükselmiştir. TR'nin STA yaptığı ülkelerden ithalatına bakıldığında ise 2000-2013 yılları arasında STA ülkelerinin TR'nin genel ithalatındaki payı %5 seviyelerinde gerçekleşmiş, 2013 yılında Güney Kore Cumhuriyeti STA'sı yürürlüğe girene kadar bu seviye muhafaza edilmiş, bu STA'nın yürürlüğe girmesiyle (2017 yılı itibarıyla) %10 seviyesine yükselmiştir (TÜİK).

Özellikle 2000'li yıllarla birlikte TR'nin STA imzaladığı ülke sayısının yıldan yıla artış gösterdiği görülmektedir. TR'nin uzak pazarlar başta olmak üzere yeni pazarlara açılma stratejisinin olduğu bu dönemde, TR'nin STA yaptığı ülke sayısının artması TR'nin dış ticaret hacminin artmasına katkı sağlamakla birlikte küresel ticaret sistemine entegrasyonunu da artırmıştır. TR'nin AB'nin STA'larının üstlenilmesinde sağladığı başarılar dolayısıyla artan STA'ları, TR'nin bölgesi başta olmak üzere dünyada küresel bir aktör olarak benimsenmesine katkıda bulunmuştur (Damlacı, 2009).

STA'lar yürürlüğe girdikten sonra TR'nin STA akdedilen ülkelere başta ihracatı olmak üzere ikili ticareti artış göstermiştir. Diğer yandan, AB'nin STA imzaladığı ancak TR'nin henüz STA imzalamadığı ülkeler karşısında ise ikili ticaret TR'nin aleyhine gelişmekte, TR'deki şirketler ilgili ülke pazarlarında dezavantajlı duruma düşmektedir. AB, STA imzaladığı üçüncü ülkelerin pazarlarına avantajlı olarak erişim imkânı elde ederken TR, STA imzalamadan bu imkânı elde edememektedir. Bu sebeple, AB'deki şirketler, üçüncü ülke pazarlarında rekabet avantajı elde etmekte, TR'deki şirketlerin rekabet şartlarını eşitlemeleri ancak TR'nin de bu ülkelerle STA yapmasıyla mümkün olmaktadır. Bu durumda, TR'deki şirketler üçüncü ülkelerde mevcut pazarlarını kaybetmekte veya pazara girişteki dezavantajlı durum nedeniyle pazar paylarını artıramamaktadırlar. Örneğin, AB ile STA'sı olan ancak TR ile STA imzalamayan Cezayir'e TR'deki bir ihracatçı, Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonu No: 40.11 altında yer alan araç dış lastiklerini ihraç ederken Cezayir'in uyguladığı gümrük vergisi oranı %15 iken AB'den aynı ürün için Cezayir'e yapılan ihracatta, Cezayir gümrük vergisi uygulamamaktadır (AB KPGP). Uluslararası rekabetin çok yoğun olduğu günümüzde, AB'deki şirketler, TR'dekilere göre Cezayir pazarına girişte bu üründe %15 oranında avantajlı olmaktadır. Hatta Cezayir'in uyguladığı en çok kayırılan ülke (MFN) gümrük vergisi oranı, TR'nin ihraç potansiyeli yüksek tekstil ve hazır giyim ürünlerinde %30 iken AB'deki şirketler, bu sektörlerde gümrük vergisi ödmeden Cezayir pazarına ihracat yapmaktadırlar. 2017 yılında Cezayir, %13,8 (sanayi ürünlerinde %14,3), Meksika %4,4 (sanayi ürünlerinde %3,6) ve Güney Afrika Cumhuriyeti %6,5 (sanayi ürünlerinde %5,9) oranında ağırlıklı ortalama MFN tarifeleri uygulamıştır (WTO ITC UNCTAD, 2019: 28-32). Bu oranlar dikkate alındığında, AB'deki şirketlerin TR'deki şirketlere nazaran bu ülke pazarlarına daha avantajlı bir şekilde girdikleri görülmektedir.

Esasında AB'nin STA'sı olup da TR'nin STA'sı olmayan ülke pazarlarında, AB sermayeli olan TR'de yerleşik şirketlerin menfaatleri dolayısıyla AB'nin menfaatleri olumsuz etkilenmektedir. Dünya Bankası Raporu'nda, 2006-2009 yılları arasında çoğunluk hissesi AB sermayeli olup da TR'de yerleşik Meksika'ya ihracat yapan 30, Güney Afrika Cumhuriyeti ve Cezayir'e ihracat yapan 40 civarında şirket olduğundan bahisle bu ülkelerin TR ile STA imzalamasının AB'nin kendi menfaatine de olduğundan

bahsedilmiştir (World Bank, 2014: 21). Ancak AB, bu menfaatini daha az gördüğünden olsa gerek Damlacı'nın (2008: 49) ifade ettiği gibi TR'yi bu ülke pazarlarında ortak olarak görmekten ziyade rakip olarak görmektedir. Dolayısıyla bu ülkelerin TR ile STA imzalaması için gerekli desteği sağlamamaktadır.

AB ile STA imzalayıp da TR ile STA imzalamayan ülkeler incelendiğinde, Meksika menşeli olup AB üzerinden TR pazarına (gümrük vergisiz) giren binek otomobillerin sebep olduğu ticaret sapması kaynaklı TR'nin ekonomik kaybı istisna tutulursa asıl kaybın (ihraç) pazar kayıpları olduğu görülmektedir (World Bank, 2014: 98-100). Diğer bir ifadeyle TR'nin AB'den daha sonra STA imzalamasında kayda değer en önemli husus, ticaret sapması sorunundan ziyade TR'deki şirketlerin STA imzalanacak üçüncü ülke pazarlarına avantajlı girme istekleridir. Mevcut durumda, AB'nin STA'ları ile TR'nin STA'ları arasındaki zaman farkından dolayı AB'de yerleşik şirketler Tablo 2'den de görüldüğü üzere, (2019 yılı itibariyle) 695 milyon nüfus, 9,8 trilyon Amerikan doları büyüklüğündeki ekonomi ve 2,2 trilyon Amerikan dolarlık bir pazara tercihli erişim sağlarken, TR'de yerleşik şirketler bu imkândan faydalanamamaktadır.

Tablo 2: TR'nin Henüz STA İmzalamadığı Ülkelerin Nüfus, GSYİH ve İthalatı (2017-2019)

	GSYİH * (milyar \$)			NÜFUS * (milyon kişi)			İTHALAT ** (milyar \$)		
	2017	2018	2019	2017	2018	2019	2017	2018	2019
Cezayir	167,4	173,8	169,3	41,7	42,6	43,4	46,1	49,5	41,7
Ekvator	104,3	107,6	107,4	16,8	17,0	17,3	19,8	23,0	20,3
Fiji	5,4	5,5	5,4	0,9	0,9	0,9	2,4	2,7	2,7
Güney Afrika Cum.	349,4	368,1	351,4	57,1	57,9	58,8	83,3	94,0	88,2
Japonya	4.866,9	4.952,3	5.079,9	126,7	126,5	126,2	672,1	749,1	721,0
Kamerun	35,0	38,7	38,9	24,3	24,9	25,5	5,2	6,1	6,1
Kanada	1.649,6	1.716,2	1.736,4	36,5	37,0	37,5	432,9	460,1	453,2
Kolombiya	311,9	333,5	323,6	49,3	49,8	50,4	46,1	51,2	50,4
Madagaskar	13,2	13,9	14,1	25,5	26,2	26,9	3,7	3,9	3,9
Meksika	1.158,9	1.222,4	1.258,2	124,8	126,2	127,6	420,4	464,3	467,3
Papua Yeni Gine	22,7	24,0	24,8	8,3	8,4	8,6	4,4	4,5	4,3
Peru	214,1	225,2	230,7	31,8	32,2	33,2	39,8	43,1	42,4
Seyşeller	1,5	1,6	1,7	0,1	0,1	0,1	1,4	1,9	1,5
Ukrayna	112,1	130,9	154,7	42,2	42,0	41,7	49,4	57,2	51,4
Vietnam	277,1	304,0	329,5	94,6	95,5	96,5	213,2	236,9	253,4
TOPLAM	9.289,6	9.617,8	9.826,0	680,6	687,2	694,5	2.040,1	2.247,6	2.207,8

Kaynak: * IMF Portalı, "DataMapper", (kendi hesaplamalarım)

** ITC TradeMap, "Trade Statistics", (kendi hesaplamalarım)

Dünya Bankası Raporu'nda, *Hesaplanabilir Genel Denge Modeli* (yöntemin detayı için bkz. World Bank, 2014: 98-100) kullanılarak yapılan etki analizine göre, AB'nin STA imzaladığı ancak TR'nin henüz STA imzalamadığı ülkeler ile TR'nin STA imzalaması halinde TR'nin reel gelirinin artacağı hesaplanmıştır. TR ile hâlihazırda sanayi ürünlerine yönelik STA imzalamayan 10 ekonominin TR ile STA imzaladığı (TR'nin bu ülkelere gümrük vergisine tabi olmadan ihracat yapabildiği) varsayımına dayalı olarak yapılan çalışmada, TR'nin en yüksek gelir artışını sırasıyla Güney Afrika Cumhuriyeti (115 milyon Amerikan doları), Meksika (111 milyon Amerikan doları) ve Kolombiya (41 milyon Amerikan doları) ile imzalanacak STA'lardan elde edebileceği hesaplanmıştır. Yine Rapor'da, TR Ekonomi Bakanlığınca yapılan bir çalışmaya atıfla, AB ile STA imzalayan ancak TR ile henüz STA imzalamayan Cezayir ile TR'nin bir STA imzalaması (tüm gümrük vergilerinin anında kaldırılmış olması) halinde 2010 yılında TR'nin Cezayir'e ihracatının 450 milyon Amerikan doları daha fazla olacağı hesaplanmıştır (World Bank, 2014: 25-26). TR'nin Cezayir'e ihracatının 2010 yılında 1,5 milyar Amerikan doları civarı olduğu düşünüldüğünde 450 milyon Amerikan dolarlık bir ihracat kaybı TR açısından önemli bir potansiyeli değerlendirememesi anlamına gelmektedir.

Diğer taraftan AB'nin hâlihazırda müzakere etmekte olduğu Hindistan gibi (2019 yılı verileri ile) 1,3 milyar nüfus ve 2,8 trilyon Amerikan doları büyüklükteki ekonomiye sahip (IMF Datamapper) bir ülkeyle STA'sının yürürlüğe girmesi durumunda, AB'deki şirketler 480 milyar Amerikan dolarlık bir ithalat pazarına (ITC TradeMap) tercihli erişim elde edebilecekken, TR bu ülkeyle STA imzalayana kadar TR'deki şirketler Hindistan pazarına AB'deki şirketlerle eşit şartlarda erişim sağlayamayacaktır. Ayrıca AB ile STA'sı TR'den önce yürürlüğe girmesi durumunda, Hindistan gibi TR ile benzer ihracat ürün yelpazesine sahip ülkeler AB pazarına tercihli erişim sağlayarak AB pazarında TR'nin ciddi rakipleri olabileceklerdir. Winters ve diğerlerinin de iddia ettiği gibi vaki bir AB- Hindistan STA'sından en fazla AB pazarında Hindistan ile rekabet eden (TR başta olmak üzere) gelişmekte olan ülkeler olumsuz etkilenecektir (Winters et. al., 2009).

2019 yılında yürürlüğe giren AB-Japonya STA'sı sonrasında TR, Japonya ile yürüttüğü STA müzakerelerinden bir sonuç elde edemezse Felbermayr ve diğerlerinin yaptığı çalışmaya göre, TR'nin Japonya'ya olan ihracatında %2,82 oranında, ithalatında ise %13,05 oranında bir düşüş söz konusu olabilecektir (Felbermayr, et al, 2016: 45 ve 82).

TR, ağırlıklı olarak AB pazarına ihracat yapmakta iken bu pazara olan bağımlılığını azaltmak için uygulamaya koyduğu Komşu ve Çevre Ülkeler ile Ticareti Geliştirme Stratejisi (2000) ve Afrika Stratejisi (2010) ile Ortadoğu, Orta Asya ve Afrika pazarlarına açılım sağlamıştır. Ancak bu ülkelerin GSYH'lerinde önemli bir gelir kalemini teşkil eden emtia fiyatlarında 2015 yılı itibarıyla baş gösteren düşüş, alım güçlerini olumsuz etkilemiştir. Ayrıca Trans Pasifik Ortaklık Anlaşması'ndan dışlanan Çin Halk Cumhuriyeti'nin bu ülke pazarlarına yönelik aktif girişimleri, TR'nin bu pazarlardaki varlığını menfi etkilemektedir. Bu bilgiler dikkate alındığında, TR'nin AB ile ABD arasındaki Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı'nın dışında kalması, Türk ihracatçısı için genişleyebileceği tek gerçekçi pazar olan (dünyanın en büyük ithalatçısı) ABD'nin kaybedilmesini de beraberinde getireceği değerlendirilmektedir (TÜRKONFED, 2016: 9). AB'nin bu ortaklık girişimiyle ABD (330 milyon nüfus; 21,4 trilyon Amerikan doları GSYİH; 2,6 trilyon Amerikan dolarlık ithalat pazarı) (IMF DataMapper) gibi büyük bir

ekonomiyle STA imzalamayı planlaması TR'nin AB'nin STA'larına uyumda karşılaştığı sorunlar kaynaklı ticari ve ekonomik kayıpların daha da büyüyeceğini göstermektedir.

Sonuç ve Öneriler

STA'lar, TR'nin ikili ticaretine ilaveten uluslararası ekonomik entegrasyonuna önemli katkılar sunmuştur. TR'nin AB'nin OTP' sine uyum yükümlülüğü çerçevesinde imzaladığı STA'lar ile ticaret sapması vb. TR aleyhine olan durumlar nispeten önlenebilmiş böylece TR ile AB arasındaki GB'nin daha iyi işleyişi sağlanabilmiştir. STA'ların yürürlüğe girmesiyle TR'deki şirketler, pazar çeşitliği yanı sıra AB'deki şirketlerle üçüncü ülke pazarlarına aynı şartlarda girme fırsatı elde ederek uluslararası rekabette eşitliği sağlamışlardır.

TR ile AB'nin imzaladığı STA'lar mukayese edildiğinde amaç ve kapsam açısından farklı stratejilerin izlerini görmek mümkündür. AB'nin STA stratejisinin rekabet, kamu alımları ve fikri mülkiyet gibi alanları içeren daha kapsayıcı iken TR'nin STA stratejisinin daha çok mal ticaretine yönelik dar kapsamlı olduğu görülebilir. Diğer taraftan TR'nin Güney Kore Cumhuriyeti ve Singapur STA'ları dikkate alındığında AB'nin stratejisine paralel olarak kapsam açısından stratejisini değiştirdiği söylenilebilir.

TR'nin, AB'nin STA'larına uyum konusunda başlıca amacı, ticaret sapmasının engellenmesinden öte TR'deki şirketlerin AB'deki şirketlerle eşit şartlarda üçüncü ülke pazarlarına (avantajlı) erişimini temin etmektir. GB'nin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren TR'nin AB'nin STA'larına uyumda karşılaştığı sorunlar dikkate alındığında Meksika menşeli olup AB üzerinden TR pazarına (gümrük vergisiz) giren binek otomobillerin sebep olduğu ticaret sapması kaynaklı TR'nin ekonomik kaybı istisna tutulursa asıl kaybın (ihraç) pazar kayıpları olduğu görülmektedir.

AB ile TR'nin STA'ları arasındaki zaman farkından dolayı AB'deki şirketlerin 2019 yılı itibarıyla 2,2 trilyon Amerikan dolarlık bir pazara TR'deki şirketlere nazaran tercihli erişim sağlıyor olması ve AB'nin Hindistan ve ABD gibi büyük ekonomilerle STA imzalamayı planlaması, TR'nin AB'nin STA'larına uyumda muhatap olacağı sorunlar kaynaklı ticari ve ekonomik kayıpların ileriki dönemlerde artacağına işaret eder. Bu sebeple, TR'nin AB'nin STA'larını üstlenmede yeni açılımlar yapması gerektiği değerlendirilmektedir.

TR'nin mevcut STA'larının istenilen ticari ve ekonomik katkıdan uzak olduğu bilgisi ve yeni nesil STA'ların ticarete olan katkısının fazla olduğu (Dür et al, 2014: 353-375) ile katma değerli ticareti artırdığı (Osnago et al, 2017: 119-125) tespitleri dikkate alındığında, TR'nin daha fazla (katma değerli) ticaret yapmak ve yatırım çekmek için STA'larını kapsam açısından derinleştirilmesi ve yeni nesil STA'larının sayısını artırması önem arz etmektedir. TR'nin STA'larının daha çok geleneksel pazara giriş hükümleri ihtiva etmesinden ötürü TR'nin STA'ları kapsam açısından AB STA'ları ile mukayese edildiğinde derinlik bağlamında yetersizdir. Bu da AB'deki şirketlerin TR'dekilere nispetle daha kapsamlı bir alanda ticaret yapma imkânına sahip olmalarının önünü açmıştır. TR, bu dezavantajlı durumdan kurtulmak için tarım sektörüne ilaveten e-ticaret gibi yeni başlıkları kapsayan daha derin STA'lar yapmalıdır.

Hızla değişen küresel ticaret dinamikleri ve AB'nin OTP'sindeki yaklaşım değişikliği çerçevesinde, AB'nin büyük ekonomilerle derin ve kapsamlı STA'lar müzakere etmesi/imzalaması, TR'nin AB'nin STA'larından kaynaklı sorunlara ivedi çözüm bulması gerekliliğini bir kez daha ortaya koymuştur. Yarım asırdan fazla AB'ye tam üyelik için gayret gösteren ve AB ile işleyen bir GB'si olan TR'nin, AB'nin STA'larla geliştirdiği ticari iş birliklerine dâhil olabilmesi için yeni politikalar geliştirmeye ihtiyacı vardır. TR, AB OTP'sinin oluşturulma sürecine ve AB'nin STA'larla ilgili girişimlerine katılmasına imkân vermeyen dolayısıyla "AB'nin uydusu" rolüne indirgeyen mevcut pozisyonundan (Kabaalioğlu, 2012: 11-23) kurtulmalıdır. Bu bağlamda, TR ile AB arasındaki GB'nin güncellenmesi sürecinde müzakerelerin çerçevesini belirleyen 2015 yılındaki Yüksek Düzeyli Memurlar Çalışma Grubu Raporu'nda, STA sorununun çözümüne yönelik revize edilecek olan 1/95 sayılı OKK'ya AB'nin üçüncü ülkelerle imzaladığı STA'lardan TR'nin eş zamanlı yararlanmasını sağlayacak yasal bağlayıcılığı olan bir hüküm eklenmesi TR açısından yeni bir fırsat doğurmuştur. Bu fırsatın iyi değerlendirilmesi gerekmektedir.

Kaynakça

- AAa, "TOBB Başkanı Hisarcıklıoğlu: Arzumuz İngiltere ile en kısa sürede STA yapılması" (7 Şubat 2020), Erişim tarihi: Şubat 10, 2020, <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/tobb-baskani-hisarciklioglu-arzumuz-ingiltere-ile-en-kisa-surede-sta-yapilmasi/1727557>
- AAb, "Türkiye-EFTA Serbest Ticaret Anlaşması güncellendi", (25 Haziran 2018), Erişim Tarihi: Aralık 14, 2019 <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/turkiye-efta-serbest-ticaret-anlasmasi-guncellendi/1186693>
- AB BP (Avrupa Birliği Başkanlığı Portalı). "AB ile İlişkiler / Gümrük Birliği", Erişim Tarihi: Mayıs 17, 2019 https://www.ab.gov.tr/gumruk-birligi_46234.html.
- AB KPGP (AB Komisyonu Pazara Giriş Portalı). "Market Access Database" Erişim Tarihi: Mayıs 04, 2019, <https://madb.europa.eu/madb/>.
- AB KTPa (AB Komisyonu Ticaret Portalı). "Trade / EU Trade Helpdesk / Free trade agreements" Erişim Tarihi: Kasım 13, 2020, <http://trade.ec.europa.eu/tradehelp/free-trade-agreements>.
- AB KTPb (AB Komisyonu Ticaret Portalı). "EU Trade Agreements: Delivering New Opportunities in Time of Global Economic Uncertainties, Press Release 14 October 2019, Brussels" Erişim Tarihi: Aralık 15, 2019, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_19_6074.
- AB KTPc (AB Komisyonu Ticaret Portalı). "2019 Report on Implementation of EU Free Trade Agreements, 1 January 2018 - 31 December 2018" Erişim Tarihi: Eylül 17, 2019, https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2019/october/tradoc_158387.pdf.

- AB P (AB Komisyonu Portalı) . "2002 Regular Report On Turkey's Progress Towards Accession, Brussels, 9.10.2002, 126" Erişim Tarihi: Ağustos 20, 2019, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/archives/pdf/key_documents/2002/bu_en.pdf.
- Akman, Mehmet S. (2010). "The European Union's Trade Strategy and Its Reflections on Turkey: An Evaluation from the Perspective of Free Trade Agreements". Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12(2), 17-45.
- Akman, Mehmet S. 2013). "Dynamics of the European Union's Trade Strategy and Its Imperatives on Turkish Trade Policy: Prospects for a Functioning Customs Union", ed. Belgin Akçay ve Bahri Yılmaz içinde Turkey's Accession to the European Union: Political and Economic Challenges, (Plymouth: Lexington Books, 127-160
- Altaş, Suat (2016). "FTA Problems of Turkey within the EU-Turkey Customs Union", Nihai Araştırma Makalesi, University of Barcelona
- Aydın, Ali Kemal (2004). "Serbest Ticaret Anlaşmalarının Yeri ve Türkiye'nin Dış Ticaretinin Geliştirilmesindeki Önemi". Dışişleri Bakanlığı Yayınları Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi, No: XII, Erişim Tarihi: Aralık 18, 2018, http://www.mfa.gov.tr/serbest-ticaret-anlasmalarinin-yeri-ve-turkiye_nin-dis-ticaretinin-gelistirilmesindeki-onemi.tr.mfa
- Baier, Scott C. ve Jeffrey H. Bergstrand (2007). "Do Free Trade Agreements Actually Increase Members' International Trade?", Journal of International Economics, 71(1): 72-95.
- Baldwin, Richard (2011). "Is America Mis-thinking Its 21st Century Trade Strategy? Part 2", VOX CEPR Policy Portal, Erişim Tarihi: Ocak 13, 2020, <https://voxeu.org/article/america-mis-thinking-its-21st-century-trade-strategy-part-2>.
- Baldwin, Richard (2011). "21st Century Regionalism: Filling the Gap between 21st Century Trade and 20th Century Trade Rules", WTO Staff Working Papers, No: ERSD-2011-08, Erişim Tarihi: Nisan 11, 2019, https://www.wto.org/english/res_e/reser_e/ersd201108_e.pdf
- Cengiz, Cihangir ve Ömer Kurtbağ (2015). "Türkiye-AB Gümrük Birliğinde Yaşanan Güncel Sorunlar ve Bunlara Olası Çözüm Önerileri", Akademik Yaklaşımlar Dergisi, 6(2):1-33.
- Crosbie, Judith (2006). "EU negotiates bilateral trade deals but hopes for Doha revival," European Voice, Temmuz 27, 2006, Erişim Tarihi: Aralık 14, 2019, <https://www.politico.eu/article/eu-negotiates-bilateral-trade-deals-but-hopes-for-doha-revival/>.

- Çavuşoğlu, Mevlüt (2014). "Statement by H.E. Mr. Mevlüt Çavuşoğlu", 52nd Meeting of the EU-Turkey Association Council, Luxembourg: 23 June 2014, Erişim Tarihi: Temmuz 02, 2020, https://www.parlament.gv.at/PAKT/EU/XXV/EU/03/15/EU_31509/imfname_10479442.pdf.
- Damlacı, Cemalettin (2008). "Gümrük Birliği Çerçevesinde AB'nin Üçüncü Ülkelerle Yaptığı Serbest Ticaret Antlaşmalarının Avrupa ve Türk İş Dünyasına Etkileri" Semineri Konuşması, içinde Gümrük Birliği Çerçevesinde AB'nin Üçüncü Ülkelerle Yaptığı Serbest Ticaret Anlaşmalarının Avrupa ve Türk İş Dünyasına Etkileri, İstanbul: TÜSİAD Yayınları No: TÜSİAD-T/2008-06-467
- Damlacı, Cemalettin (2009). "AB'nin Üçüncü Ülkelerle Yaptığı Serbest Ticaret Anlaşmalarının Türkiye-AB Ekonomik İlişkilerine Etkisi", 26. Türkiye-AB Karma İstişare Komitesi Toplantısı, (27-28 Nisan 2009, İstanbul), Erişim Tarihi, Nisan 04, 2019, <https://www.eesc.europa.eu/resources/docs/cemallettin-damlaci-tr.pdf>.
- Damro, Chad (2012). "Market Power Europe". Journal of European Public Policy, 19(5): 682-699.
- Dilemre, Hüsnü (2010). "Avrupa Birliği ile Ekonomik ve Ticari İlişkilerin Gelişimi", Dış Ticarete Durum Dergisi, No: 69: 58-66.
- Dür, Andreas, Leonardo Baccini ve Manfred Elsig (2014). "The Design of International Trade Agreements: Introducing a New Dataset", The Review of International Organizations, 9(3): 353-375.
- Felbermayr, Gabriel, Rahel Aichele ve Erdal Yalcin, (2016). Turkey's EU Integration at a Crossroads, GED Study Gütersloh: Bertelsmann Stiftung, Erişim Tarihi: Kasım 16, 2019, https://www.bertelsmann-stiftung.de/fileadmin/files/BSt/Publikationen/GrauePublikationen/NW_Turkey_s_EU_integration.pdf
- Flint, Adrian (2008). Trade, Poverty and the Environment, The EU, Cotonou and African-Caribbean-Pacific Bloc, New York: Palgrave Macmillan
- Garcia, Maria (2013). "From Idealism to Realism? EU Preferential Trade Agreement Policy", Journal of Contemporary European Research, 9(4): 521-541.
- Gathii, James T. (2011). African Regional Trade Agreements as Legal Regimes, Cambridge: Cambridge University Press, 2011
- Gürlesel, Can F. ve Kerem Alkin (2010). Avrupa Birliği'nin Serbest Ticaret Anlaşmaları'na Türkiye'nin de Dâhil Edilmesi, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları
- Hekim-Yılmaz, Derya (2020). "Bölgesel Ticaret Anlaşmaları (BTA)'nın Gelişimi ve Derin Ticaret Anlaşmaları: Türkiye'nin Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA) Açısından Bir Analiz". TESAM Akademi Dergisi, 7(1): 39-64.

- Hofmann, Claudia, Alberto Osnago ve Michele Ruta (2019). "The Content of Preferential Trade Agreements". *World Trade Review*, 18(3):365-398.
- Horn, Henrik, Petros C. Mavroidis ve Andre Sapir (2010). "Beyond the WTO? An Anatomy of EU and US Preferential Trade Agreements". *The World Economy*, 33(11):1565-1568.
- IMF Portalı. "DataMapper" Erişim Tarihi: Kasım 25, 2020, https://www.imf.org/external/datamapper/NGDPD@WEO/OEMDC/ADVEC/WEO_WORLD ve https://www.imf.org/external/datamapper/LP@WEO/WEO_WORLD.
- ITC TradeMap. "Trade Statistics for International Business Development", Erişim Tarihi: Aralık 03, 2020, www.trademap.org.
- Kabaalioğlu, Haluk (2012). "Turkey's Relations with the European Union: Customs Union and Accession Negotiations", içinde ed. Peter C. Müller, Graff ve Haluk, Kabaalioğlu, *Turkey and the European Union*, Baden-Baden: Nomos, 11-23.
- Karakaş, Oya (2002). "Türkiye ile ABD Arasında Olası Bir Serbest Ticaret Anlaşmasının, Dünya Ticaret Örgütü ve Avrupa Birliği Çerçevesindeki Yükümlülüklerimiz Açısından İncelenmesi", *Dışişleri Bakanlığı Yayınları Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, No: VII, Erişim Tarihi: Şubat 11, 2019 http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ile-abd-arasinda-olasi-bir-serbest-ticaret-anlasma-sinin_-dunya-ticaret-orgutu-ve-avrupa-birligi-cercevesindeki-yukumluluklerimiz-acisindan-incelenmesi.tr.mfa.
- Kekeç, Serah (2010). "Türkiye'nin Avrupa-Akdeniz Ortakları ile Serbest Ticaret Anlaşmaları". *Ortadoğu Analiz*, 2(24): 85-93.
- Kütük, Merve Mavuş ve Elif Akbostancı (2016). "Do Regional Trade Agreements Actually Increase Turkey's Foreign Trade?.. *METU Studies in Development*, 43(1): 257-288.
- Meunier, Sophie ve Kalypso Nicolaidis (2006). "The European Union as a Conflicted Trade Power", *Journal of European Public Policy*, 13(6): 906-925.
- OJ (Official Journal of the EC), Decision No 1/95 of the EC-Turkey Association Council of 22 December 1995 on implementing the final phase of the Customs Union (96/142/EC), L 035, (February 13, 1996)
- Onur, Yıldız (2016). "Evaluation of European Union's Preferential Trade Agreements Policy Outlined in the Global Europe Strategy Perspectives, Aims and Achievements", *Yüksek Lisans Tezi*, King's College London
- Osnago, Alberto, Nadia Rocha ve Michele Ruta (2017). "Do Deep Trade Agreements Boost Vertical FDI?", *World Bank Economic Review*, 30, No:1: 119-125.

- Öztelli, Emre O. (2016). "AB Ortak Ticaret Politikasına Uyumun Hızlandırılmasında Türkiye'nin Yeni Nesil Serbest Ticaret Anlaşmalarının Rolü", Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Stoyanov, Andrey (2014). "Endogenous Free Trade Agreements and Foreign Lobbying", *Review of International Economics*, 22(3): 561-577
- T.C. RG (T.C. Resmi Gazete). "Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, Tarih: 10/07/2018 ve Sayı: 30474" Erişim Tarihi: Ağustos 18, 2019, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180710-1.pdf>.
- TBa (Ticaret Bakanlığı Portalı). "İhracat / Pazara Giriş -Hedef ve Öncelikli Ülkeler" Erişim Tarihi: Mayıs 02, 2020, <https://ticaret.gov.tr/ihracat/pazara-giris/hedef-ve-oncelikli-ulkeler>.
- TBb (Ticaret Bakanlığı Portalı). "Serbest Ticaret Anlaşmalarına İlişkin Genel Bilgi" Erişim Tarihi: Mart 01, 2021, <https://www.ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/serbest-ticaret-anlasmalari/genel>
- Togan, Sübidey (2005). "Turkey: Trade Policy Review", *The World Economy*, 28(9): 1229-1262.
- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu). "Temel İstatistikler" Erişim Tarihi: Nisan 04, 2019, <http://tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>.
- TÜRKONFED, Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı'nın (TTIP) Türkiye'deki KOBİ'lere Etkisi ve Politika Önerileri, (İstanbul: TÜRKONFED Yayınları, 2016)
- Winters, L. Alan, Michael Gasiorek, Javier López González, Peter Holmes, Maximiliano Méndez Parra, Jim Rollo, ve Anirudh Shingal (2009). *Innocent Bystanders: Implications of an EU-India Free Trade Agreement for Excluded Countries*, London: Commonwealth Secretariat, 2009.
- Wolfe, Robert (2015). "First Diagnose, Then Treat: What Ails The Doha Round?", *World Trade Review*, 14(1): 7-28.
- Woolcock, Stephen (2014). "EU Policy on Preferential Trade Agreements in the 2000s: A Reorientation towards Commercial Aims", *European Law Journal*, 20(6): 718-732.
- World Bank (2014). , *Evaluation of the EU-Turkey Customs Union*, Report No. 85830-TR, (March 28, 2014), Erişim Tarihi: Kasım 16, 2018, <http://documents.worldbank.org/curated/en/298151468308967367/pdf/858300EW0P1440disclosed090260140TR.pdf>
- WTO ITC UNCTAD (2019). "World Tariff Profiles 2019, 28-32" Erişim Tarihi: Ocak 21, 2020, https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/tariff_profiles19_e.pdf.